

R E C E N Z I J A

Asta Petraitytė-Briedienė.
Diplomatas dr. Kazimieras Graužinis.
Vilnius: Versus, 2018. 256 p.

2018 m. lapkričio 7 d. Lietuvos diplomatinė tarnyba atšventė savo 100-metį. Per 100 metų ši tarnyba įrodė, kad yra pajėgi ginti Lietuvos piliečių teisę gyventi savo žemėje, nepriklausomai ir suvereniai tvarkytis, saugoti Lietuvos teritorinį integralumą ir nepriklausomybę. Kiekvieno Lietuvos diplomato ir diplomatės garbė ir pareiga – atstovauti Lietuvai užsienio šalyse ir tarptautinėse institucijose, savo darbais ir pavyzdžiu rodyti šaliai ir pasauliui, kad didžiausia vertybė – Lietuvos valstybė ir jos piliečiai. Šiuos darbus dirbo ir diplomatas dr. Kazimieras Graužinis, o jiems įamžinti skirta istorikės Astos Petraitytės-Briedienės monografija.

Diplomato karjerą Kazimieras Graužinis pradėjo Pirmosios Lietuvos Respublikos diplomatinėje tarnyboje ir tęsė Lietuvos diplomatinėje tarnyboje egzilyje. Jis buvo vienas tų, kurie į Užsienio reikalų ministeriją perėjo dirbti iš Krašto apsaugos ministerijos. Tokia praktika buvo gana dažna 1919–1923 metais (P. Vaiciuška, B. Blaveščiūnas, S. Zaskėvičius, D. Steponavičius), būta tokių atvejų ir vėliau (L. Dymša, B. Štencelis, T. Daukantas, K. Škirpa, J. Macevičius, L. Natkevičius, P. Žadeikis, J. Urbšys). Lietuvos karininkai turėjo reikiamą išsilavinimą, organizacinius gebėjimus, mokėjo kalbas, galėjo atlikti slaptas užduotis. Net trys Lietuvos atstovybės Vatikane sekretoriai buvo karininkai (vyr. ltn. Juozas Macevičius, ltn. Kazys Graužinis, kpt. S. Girdvainis).

A. Petraitytės-Briedienės monografijoje keliamas klausimas, kodėl iki šiol K. Graužinio asmenybė ir darbai nesulaukė istorikų dėmesio, kai apie kitus Lietuvos diplomatinės tarnybos narius išleista darbų ir Lietuvoje, ir išeivijoje. Į monografijos įvadiniame žodyje iškeltą klausimą atsakymas lieka atviras, tačiau skaitytojui autorė atsakymą pateikia tarp eilučių. Monografijoje ne kartą akcentuojamas K. Graužinio glaudus ryšys su Lietuvos prezidentu Antanu Smetona ir po 1940 m. okupacijos jam rodoma pagarba ir pasitikėjimas. Iškalbingas epizodas, kai K. Graužinis parėmė A. Smetoną materialiai – paskolino 1 500 dolerių (p. 78), globojo Brazilijoje pasilikusio prezidento sūnaus Juliaus šeimą (p. 78–79).

Monografijoje nuodugniai atskleidžiamas Lietuvos diplomatinės tarnybos atstovams nebūdingas K. Graužinio požiūris, kad pirmenybė turi būti teikiama ne Lietuvos Tautiniam Komitetui, bet Lietuvos vyriausybei egzilyje. Jis buvo įsitikinęs, kad „turint egzilinę vyriausybę bent jau pasiuntinių darbas būtų sėkmingesnis“ (p. 72). Šį požiūrį plėtojo ir siekė įgyvendinti VLIK'as, kuris nuolat konfrontavo su Lietuvos diplomatine tarnyba, tebesilaikiusia valstybingumo tęstinumo principo. Palaikydamas egzilinės vyriausybės idėją K. Graužinis svarbą teikė ir prezidento institucijai, kuri būtų išstumta „už valdžios ribų“, jei būtų įsteigtas Lietuvos Tautinis Komitetas (p. 72). Šiai nuomonei nepritarė kiti LDT nariai (p. 79). Nuomonės su prezidentu sutapo ir dėl to, kad Vokietijai okupavus Lietuvą, egzilinės vyriausybės sudaryti negalima, nes tai paskatintų vokiečių represijas prieš lietuvius (p. 73). Taigi atsakymo į klausimą, kodėl K. Graužinio veikla nesulaukė istorikų dėmesio, nėra, bet faktų apmąstymams – į valias.

A. Petraitytė-Briedienė, analizuodama K. Graužinio diplomatinę veiklą egzilyje (Pietų Amerikoje), atkreipia skaitytojų dėmesį į Kybarto aktų panaudojimą. 1944 m., po

A. Smetonos mirties, K. Graužinis į Stasį Lozoraitį kreipiasi „Ministrui pirmininkui ir Respublikos Prezidento pavaduotojui Romoje“ (p. 80–81). Tiesa, vėliau grįžo prie kreipinio – LDT šefui. Tai būtų atvejis, kai Kybartų aktai buvo panaudoti ne tik informuojant užsienio šalių ministerijas apie jų buvimą (apie Kybartų aktus K. Graužinis pranešė Argentinos vyriausybei 1944 m. pavasarį, p. 81), bet ir vidinei LDT komunikacijai.

Monografijoje ypatingas autorės dėmesys skirtas K. Graužinio veiklai Argentinoje ir Urugvajuje, atskleidžiama diplomatinio darbo specifika Pietų Amerikoje iki Lietuvos okupacijos ir po jos. Šiuo požiūriu įdomiausias yra dvi paskutinės monografijos dalys – „Septyni metai Argentinoje“ ir „Karšta Urugvajaus saulė“. Jose išsamiai atskleista Pietų Amerikos šalių pozicija Lietuvos okupacijos ir aneksijos atžvilgiu, pasiuntinybės pastatų istorija (p. 97–98), itin sudėtingos darbo sąlygos, persikėlimas iš Argentinos į Urugvajų. Diplomatas stengėsi sutelkti „nekomunistuojančius“ lietuvius Pietų Amerikos šalyse Lietuvos laisvinimo darbui, tačiau jų veiklai nuolat ir sistemingai trukdė Sovietų Sąjungos finansuojami ir koordinuojami prokomunistiškai nusiteikę lietuviai. Monografijos autorė teisingai pažymi, kad „Pietų Amerikos prokomunistiniai lietuviai buvo patys aktyviausi“ (p. 98). Jie 1947 m. sugebėjo suorganizuoti Pietų Amerikos lietuvių kongresą, rinko parašus po peticijomis, organizavo susitikimus su aukščiausia šalių vadovybe, skleidė dezinformaciją per spaudą.

Monografijoje atskleista plati K. Graužinio kultūrinė veikla Pietų Amerikoje – kultūriniai renginiai, jų organizavimas, lankymas, reklama, labdara, parama. Diplomato veiklos ašimi visada buvo valstybinių ir tautos švenčių minėjimai (Vasario 16-oji, Birželio 14-oji, Lietuvos diena (rugsėjis), Motinos diena), kurie palaikė vyresniosios ir ugdė jaunosios lietuvių išeiivių kartos kultūrinę atmintį, primindavo apie užsienio šalių nepripažinimo politikos tęstinumą ir pagrindinį diplomato darbą – „kalbėti pasauliui Lietuvos vardu“ (p. 151).

Skaitytojus tikrai sudomins A. Petraitytės-Briedienės aprašytas diplomato šeimos gyvenimas ūkyje „Dainava“ netoli Kordobos (Argentinoje). Taiklus monografijos autorės pastebėjimas, kad Lietuvos diplomatai „nebuvo pamiršę žemės darbų, žemės skonio“ (p. 83), o svečiose šalyse įsigytus ūkius vadino lietuviškais vardais, – P. Klimas savo vilą pavadino „Svėdasai“, K. Graužinis, – „Dainava“, o J. Savickis, – „Ariogala“. J. Savickis savo ūkyje augino daržoves pardavimui, o K. Graužinis – gyvulius (p. 82–83). Intriguojantis ir susitikimo su būsimu Lietuvos Respublikos prezidentu Valdu Adamkumi (tuomet Adamkavičiumi) epizodas (p. 92).

A. Petraitytę-Briedienę reikėtų pagirti už kruopščiai atliktą šaltinių paiešką ir analizę. Teisininko, karininko ir diplomato gyvenimo keliui atskleisti panaudota Lietuvos centrinio valstybės archyvo (Lietuvos pasiuntinybės Montevidėjuje fondo, Lietuvos diplomatinės šefo Stasio Lozoraitio fondo, Lietuvos pasiuntinybės prie Šventojo sosto fondo, Užsienio reikalų ministerijos fondo), VU Rankraščių skyriaus, VDU Lietuvių išeiivijos instituto (K. Graužinio, A. Simučio, E. Turausko fondų), Lietuvos istorijos instituto (M. Krupavičiaus fondo), Marijos ir Jurgio Šlapelių namo-muziejaus, žurnalistinio interviu medžiaga, monografijos autorės susirašinėjimo su diplomato dukra M. E. Graužinyte-Gritzko metu surinkta informacija (A. Petraitytės-Briedienės asmeniniame archyve), jau publikuoti (D. Dapkutė. Diplomatinė egzilyje: Antano Smetonos laišakai Kazimierui Graužiniui. *Darbai ir dienos*, 2009, Nr. 52, p. 252–278; Šiaurės ir Pietų Amerikos bei Lietuvos spauda) šaltiniai. Šaltiniuose esanti informacija monografijos tekste puikiai dera su jau Lietuvoje ir išeiivijoje publikuotais LDT tyrimais. Tiesa, apie K. Graužinio darbą

Vatikane A. Petraitytė-Briedienė galėjo parašyti drąsiau, plačiau ir išsamiau. Šaltinių tam pakako, o ir įžvalgų, akivaizdu, netrūko...

Ypatingo dėmesio ir aptarimo nusipelno monografijos priedai. Juose publikuoti dokumentai padeda skaitytojui susikurti išsamų ir spalvingą K. Graužinio veiklos (Vatikane, Argentinoje, Urugvajuje), Lietuvos santykių su Šventuoju sostu, Lietuvos pasiuntinio Argentinoje ir Urugvajuje darbo sąlygų vaizdinį. Ypač įdomus K. Graužinio 1938 m. kovo 25 d. laiškas, kuriame išaiškėja visos Vlodo Mirono (Vyriausiojo Kariuomenės Kapeliono, kunigo dekanas) skyrimo Ministru Pirmininku, derinant su Šventuoju Sostu, peripetijos. Kardinolas Pacelli taip ilgai vilkino sprendimo priėmimą, kad galiausiai popiežius buvo pastatytas prieš įvykusį faktą. Iš dokumento aiškėja, kad popiežius nebūtų pritaręs V. Mirono kandidatūrai, tačiau faktas jau buvo įvykęs. K. Graužinis vykdė Užsienio reikalų ministerijos pavedimą – išrūpinti Popiežiaus sutikimą *post factum*, tačiau nesėkmingai. Pavyko gauti pažadą, kad „Šventas Sostas nekels protesto ir nereikalaus atsistatydinimo“ (p. 166).

1947 m. kovo 24 d. laiškas LDT šefui Stasiui Lozoraičiui nepraranda aktualumo ir šiandien. Jame detalai aprašyta sovietų institucijų veikimo taktika užsienyje niekinant ir šmeižiant Lietuvos diplomatinę tarnybą ir jos narius, atskleidžiamas lietuvių kolonijos sąmoningumo stygius, K. Graužinio žodžiais tariant, – dėl per daug „raudonojo raugo“ (p. 200). Manipuliuojant „raudonojo raugo“ lietuviais buvo reikalaujama nutraukti ryšius su „Nepriklausomos Lietuvos atstovu ir užmegzti diplomatinis santykius su Tarybų Lietuva“ (p. 200).

A. Petraitytės-Briedienės monografija – obeliskas Lietuvos diplomatui Kazimierui Graužiniui ir Lietuvos diplomatinei tarnybai – konstitucinį tęstinumą išlaikiusiai Lietuvos Respublikos valstybinei institucijai, nepaliaujamai kovojusiai dėl Lietuvos inkorporacijos į Sovietų Sąjungos sudėtį nepripažinimo, skelbusiai pasauliui apie įvykdytą Baltijos šalių okupaciją.

Sandra Grigaravičiūtė